

**Emancipatie in twee
snelheden: over hoog- en
laaggeschoolde vrouwen
in 13 OESO-landen**

*Bea Cantillon
Joris Ghysels
Anne Thirion
Ninke Mussche
Rudi Van Dam*

december 2000

B E R I C H T E N

CENTRUM VOOR SOCIAAL BELEID
UFSIA - UNIVERSITEIT ANTWERPEN

Inhoudstafel

1. Inleiding	1
2. Methodologische noot.....	2
3. Emancipatie in twee snelheden	3
3.1. <i>Genderverschillen in tewerkstelling</i>	4
3.2. <i>Het belang van jonge kinderen</i>	8
3.3. <i>Besluit</i>	10
3.4. <i>Man/vrouw verschillen in arbeidsinkomen</i>	10
3.5. <i>Besluit</i>	15
4. Impact van de vrouwelijke tewerkstelling op de inkomensverdeling.....	16
4.1. <i>Opleidingshomogamie en activiteitsgraden</i>	16
4.2. <i>Opleidingsniveau en tweeverdienerschap</i>	19
4.3. <i>De impact van het arbeidsinkomen van vrouwen op de inkomensverdeling</i>	21
5. Besluit	25
Bibliografie	26

"Gender ideology is no help. How can culture and socialisation explain sex roles in mammals lacking language and symbolic thought? There must be evolved emotional differences between males and females, differences that go beyond the two major physical differences, birth and lactation. What besides ideology produces this seemingly unbridgeable chasm of difference between aloof fathers and "instinctively" caring mothers? Initial differences turn out to be surprisingly minor - tiny compared with the magnitude of the eventual dichotomy."

(Sarah Blaffer Hrdy, in *Mother Nature. A History of Mothers, Infants and Natural Selection*, 1999)

1. Inleiding

De rijke literatuur over de welvaartsstaat wijst op verschillen in de ongelijkheid van mannen en vrouwen naargelang het type welvaartsstaat en afhankelijk van de sociaal-economische beleidscontext. Als prominent vertegenwoordiger van de vergelijkende studie van de welvaartsstaat, ging Esping-Andersen (1990) ervan uit dat elk type staat overeenkomt met een eigen patroon van vrouwelijke tewerkstelling. Hij stelde dat de tewerkstellingsgraad van vrouwen het hoogst zou zijn in de sociaal-democratische landen, vooral de Scandinavische, als gevolg van een uitgebreid net van sociale voorzieningen. In de liberale landen zou de tewerkstellingsgraad wat lager liggen. De belangrijkste verklaring voor deze relatief hoge tewerkstellingsgraad in liberale landen ligt volgens Esping-Andersen in het feit dat alle werknemers, ongeacht hun geslacht er sterk afhankelijkheid zijn van een arbeidsinkomen. Alternatieve inkomensbronnen zijn in dit type welvaartsstaat immers schaars. In conservatieve welvaartsstaten voorzag hij de laagste vrouwelijke tewerkstellingsgraden en de grootste kloof tussen mannen en vrouwen. Dit zou te verklaren zijn door een langzamer groeiende dienstensector en beleidsmaatregelen die vrouwen ertoe aanzetten om thuis te blijven. Empirisch onderzoek heeft deze voorspellingen grotendeels bevestigd (zie o.a. Gornick, 1999).

Men kan zich echter de vraag stellen of de algemene hypothese over de samenhang tussen het type welvaartsstaat en de mate van vrouwelijke tewerkstelling overeind blijft, als ook andere kenmerken mee in rekening worden gebracht. In deze tekst bekijken we meer specifiek de invloed van de opleidingsgraad en beantwoorden we de volgende vragen: hebben laag-, midden- en hogeschoolde vrouwen vergelijkbare tewerkstellingsgraden en inkomenspatronen? Is de kloof tussen mannen en vrouwen even groot bij laaggeschoolden als bij hogeschoolden? Gaat Esping-Andersens typologie van welvaartsstaten even goed op voor laaggeschoolde en hogeschoolde vrouwen? Hoe scoren hoog- en laaggeschoolde vrouwen in de Belgische welvaartsstaat?

2. Methodologische noot

Voor deze studie maken we gebruik van gegevens van de “*Luxembourg Income Study*” (LIS), een archief van survey-gegevens van een hele reeks geïndustrialiseerde landen. De LIS-bestanden vloeien grotendeels voort uit huishoudenquêtes en omvatten demografische gegevens, arbeidsmarktindicatoren en inkomensgegevens op het niveau van individuen en huishoudens. Voor deze analyse gebruiken we vijftien bestanden van de derde en laatste beschikbare golf van LIS-gegevens (1992-1995, Spanje 1990). De steekproef van elk land bestaat uit personen van 20 tot 59 jaar met activiteiten in alle economische sectoren behalve land- en mijnbouw. In principe maken we geen onderscheid naargelang het gezinstype en dus beschouwen we individuen die gehuwd zijn en alleenstaanden, personen met en zonder kinderen. Voor een deel van de analyse zullen we een zeer specifieke groep bekijken, met name gehuwde mannen en vrouwen met een kind jonger dan zes jaar.

We beschouwen respondenten als tewerkgesteld als zij zichzelf als zodanig klasseerden op het moment van het interview. Daardoor omvat tewerkstelling ook zelfstandige arbeid. In tien landen konden we beschikken over data met betrekking tot het aantal gepresteerde arbeidsuren en maken we een onderscheid tussen voltijdse en deeltijdse arbeid, waarbij we de grens leggen op 35 uur per week.

Om vergelijkingen in scholingsgraad internationaal mogelijk te maken, hebben we een scholingsgraadindicator ontwikkeld die drie niveaus heeft (laaggeschoold, middelmatig geschoold en hooggeschoold). Deze indicator is gebaseerd op nationale codes van scholingsgraad (d.w.z. het hoogste onderwijsniveau dat de respondent heeft gehaald). Er is echter geen voor de handliggende manier om deze classificatie uit te werken. Zo is het onderwijsstelsel in sommige landen duidelijk in drie lagen verdeeld met basisonderwijs, secundair onderwijs en hoger onderwijs, maar in vele andere landen is dat helemaal niet het geval. Bovendien worden een aantal opleidingen in bepaalde landen op het niveau van het secundair onderwijs ingericht, terwijl ze in andere landen tot het hoger onderwijs behoren. Om het hoofd te bieden aan al deze problemen, hebben we gekozen voor een classificatie die de positie van de respondent weerspiegelt in de interne rangorde van onderwijsniveaus. In de leeftijdsgroep van 20 tot 59 gaven we elke respondent een plaats naargelang hij of zij behoorde tot het hoogste, middelste of laagste derde van de verdeling van onderwijskwalificaties in het betrokken land¹. Op deze manier kregen alle respondenten een positie toebedeeld in verhouding tot de huidige verdeling van kwalificaties van formeel onderwijs in de actieve bevolking van hun eigen land.

¹ Deze classificatie is gebaseerd op eenvoudige frequentieverdelingen. Door de discrete aard van onderwijscodes was het uiteraard onmogelijk om de bevolking in drie exact gelijke delen te verdelen. In sommige gevallen leidt dit tot groepen die tot 45% van de bevolking uitmaken.

3. Emancipatie in twee snelheden

Volgens de economische leer wordt de arbeidsmarktparticipatie en de financiële onafhankelijkheid van vrouwen beïnvloedt door volgende factoren: het aanbod en de prijs van huishoudelijke dienstverlening, de bestaande alternatieven voor arbeidsinkomen (met name sociale transfers) en de algemene afname van de vraag naar laaggeschoolde jobs. Men mag aannemen dat de impact van deze factoren verschillend is voor hoger geschoolde vrouwen dan voor lager geschoolde vrouwen.

Ten eerste kan traditionele onbetaalde zorgarbeid makkelijker vervangen worden door betaalde marktarbeid of publieke dienstverlening door vrouwen die ervoor kunnen betalen, d.w.z. hoger geschoolde vrouwen. De relatieve kosten en baten van betaalde arbeid verschillen immers naargelang het opleidingsniveau. De financiële en organisatorische kosten verbonden aan de combinatie van arbeid en zorg wegen zwaarder door voor laaggeschoolde, laagverdienende vrouwen. Voor laaggeschoolde vrouwen wegen de baten van buitenshuis werken niet op tegen de lasten ervan. Zij beslechten het conflict tussen buitenshuis werk en de zorg voor kinderen veelal in het al dan niet tijdelijk opgeven van betaalde arbeid. Voor hooggeschoolde vrouwen met een hoog arbeidsinkomen en een grote(re) arbeidsvoldoening, wegen de baten van buitenhuisarbeid sneller op tegen de kosten, zelfs als er kinderen zijn. Het sterk positief verband tussen het onderwijsniveau van de moeder en haar tewerkstellingssituatie bleek vroeger reeds uit een studie van Storms (1995).

Ten tweede wordt de arbeidsmarktparticipatie en de economische onafhankelijkheid van vrouwen verschillend beïnvloedt naargelang het opleidingsniveau door de verschillen in het aanbod en het gebruik van alternatieven voor arbeidsinkomen. Deze alternatieven, vooral sociale uitkeringen, hebben weinig of geen effect op het arbeidsmarktgedrag van hooggeschoolde vrouwen, die meestal genieten van goede arbeidsomstandigheden en een loon dat de job de moeite waard maakt. In tegenstelling tot hooggeschoolde vrouwen, maken laaggeschoolde vrouwen meer gebruik van sociale uitkeringen. Voor hen wegen de voordelen van sociale uitkeringen veelal zwaarder dan voor hooggeschoolde vrouwen. Voor laaggeschoolde vrouwen is het financiële verschil tussen een inkomen uit een laagbetaald baan en een uitkering vaak zeer klein. De baten van een dergelijke job wegen in vele gevallen niet op tegen de nadelen van betaalde arbeid. De arbeidsmarktsituatie van laaggeschoolde vrouwen leidt er bijgevolg toe dat ze ervoor kiezen om de relatief genereuze uitkeringen niet te ruilen voor een laagbetaalde baan. Cantillon, De Lathouwer en Thirion (1999) wijzen erop dat de selectieve generositeit van het uitkeringsstelsel werkloosheidsvallen genereert, d.w.z. situaties waarin de prikkel om het uitkeringsbestaan in te wisselen voor een betaalde baan klein of zelfs afwezig is.

Ten derde speelt ook de afnemende vraag naar laaggeschoolde arbeid een rol. Deze afname is het gevolg van de post-fordiaanse transitie van de economie, die onder meer inhoudt dat de industriële economie aan belang inboet. In het postindustriële tijdperk heeft de economie

minder nood aan ongeschoolde arbeid, maar vraagt eerder naar intellectueel geschoolden. Bijgevolg zijn de meeste nieuwe jobs professionele en administratieve functies.

Tenslotte geeft ook de verschillende geboortegraad bij laag- en hooggeschoolde vrouwen aanleiding tot een versterkt verschil in gender(on)gelijkheid. Er bestaat een verband tussen het opleidingsniveau van de vrouw en haar kinderaantal. De “Fertility and Family Surveys” (FFS) tonen niet alleen aan dat het aantal kinderen per vrouw de voorbije decennia is gedaald, maar ook dat deze daling sterker is naargelang het opleidingsniveau toeneemt. Soms is het verschil zeer groot. Zo is het gemiddelde kinderaantal bij laaggeschoolde Nederlandse vrouwen 1,9 terwijl het voor hogergeschoolde vrouwen amper 0,5 bedraagt (tabel 1). Het lager aantal kinderen bij vrouwen met een hoger opleidingsniveau is in belangrijke mate te verklaren door het hogere aandeel van kinderloze vrouwen in deze bevolkingsgroep. Op de leeftijd van 35 jaar, zijn er aanzienlijk meer kinderloze vrouwen bij de vrouwen met een diploma van hoger onderwijs (bijna 23%) dan bij vrouwen met een diploma van middelbaar en lager onderwijs (respectievelijk 13 en 10%) (tabel 2).

3.1. *Genderverschillen in tewerkstelling*

Tabel 1 toont begin jaren 90 aanzienlijke verschillen tussen de 15 bestudeerde landen voor wat betreft de werkgelegenheidsgraad van vrouwen. Aan de ene kant staat Zweden, met een tewerkstellingsgraad van 85% en aan de andere kant Spanje, met een percentage van 31%.

De vrouw/man ratio varieert eveneens zeer sterk tussen de vijftien bestudeerde landen. Waar die ratio in Zweden met 0,98 het hoogste niveau van de sociaal-democratische landen bereikt, vermindert deze geleidelijk tot ongeveer 0,8 voor de liberale landen (uitgezonderd Australië met een vrouw/man ratio van 0,73) om tenslotte voor de conservatieve landen beneden 0,7 uit te komen². Spanje heeft ook hier het laagste cijfer, met een vrouw/man tewerkstellingsratio van 0,39. Deze significante variatie tussen landen suggereert dat de tewerkstellingsstructuur sterke genderspecifieke elementen bevat. Dit algemeen beeld verhult echter scherpe contrasten tussen hoog-, midden- en laaggeschoolde vrouwen.

3.1.1. *Het onderwijsniveau van de vrouw, een cruciale factor*

Hooggeschoolde vrouwen – Wanneer we de tewerkstellingsgraden van hooggeschoolde vrouwen vergelijken tussen de verschillende landen die elk tot één van de drie welvaartsstaattypes van Esping-Andersen behoren (tabel 2), dan stellen we vast dat de verschillen tussen de landen veel kleiner zijn dan het algemene beeld (tabel 1) deed vermoeden.

² Met Frankrijk als uitzondering (vrouw/man tewerkstellingsratio 0,72)

Tabel 1. Tewerkstellingsgraden en vrouw/man tewerkstellingsratio's in vijftien landen.

	<i>Alle gezinstypes</i>			<i>Gehuwden met ten minste één kind jonger dan 6 jaar</i>		
	<i>vrouw</i>	<i>man</i>	<i>Vrouw / man ratio</i>	<i>vrouw</i>	<i>man</i>	<i>Vrouw / man ratio</i>
Zweden (1992)	85%	87%	0,98	86%	92%	0,93
Finland (1991)	77%	83%	0,93	68%	94%	0,72
Denemarken (1992)	74%	80%	0,93	77%	89%	0,87
VK (1991)	68%	82%	0,83	53%	87%	0,61
VS (1991)	68%	83%	0,82	55%	90%	0,61
Noorwegen (1991)	67%	84%	0,80	62%	95%	0,65
Canada (1991)	66%	74%	0,89	61%	83%	0,73
Australië (1989)	63%	86%	0,73	49%	91%	0,54
Duitsland (1989)	61%	88%	0,69	38%	96%	0,40
Frankrijk (1989)	60%	83%	0,72	55%	94%	0,59
België (1992)	57%	83%	0,69	62%	95%	0,65
Nederland (1991)	51%	83%	0,61	37%	90%	0,41
Luxemburg (1994)	49%	89%	0,55	42%	95%	0,44
Italië (1991)	42%	79%	0,53	42%	97%	0,43
Spanje (1990)	31%	79%	0,39	26%	90%	0,29

Noot:

Deze tabel is gebaseerd op gegevens voor individuen tussen 20-59 jaar.

In de berekening van de tewerkstellingsgraden werd zelfstandige arbeid ook opgenomen.

De landen werden gerangschikt volgens de eerste kolom van de tabel.

Bron: LIS.

Binnen de categorie hooggeschoolde vrouwen is het verschil tussen het hoogste en het laagste niveau beperkt tot 33 procentpunten (tegen meer dan 50 procentpunten wanneer we geen rekening houden met het opleidingsniveau van de vrouw). Koploper is Zweden, met een tewerkstellingsgraad van hooggeschoolde vrouwen van 83%, onderaan staat Spanje met 50%. Als we Spanje en Italië even buiten beschouwing laten, verkleint de spreiding zelfs tot minder dan 20 procentpunten. Met enige reserve voor de Zuid-Europese landen, kunnen we besluiten dat de verschillen tussen de drie types van welvaartsstaten bijna volledig verdwijnen wanneer we de tewerkstellingsgraad van hooggeschoolde vrouwen bestuderen.

Tabel 2. Vrouwelijke tewerkstellingsgraden en vrouw/man tewerkstellingsratio's, naar opleidingsniveau, in dertien landen.

Opleidingsniveau*	Vrouwelijke tewerkstellingsgraad			Vrouw/man ratio		
	laag	midden	hoog	laag	midden	hoog
Denemarken (1992)	62,1	70,6	82,1	0,90	0,90	0,97
Noorwegen (1995)	65,1	72,0	80,4	0,79	0,85	0,92
Zweden (1995)	68,2	84,9	82,7	0,85	0,997	0,998
VK (1995)	59,1	61,7	77,9	0,89	0,75	0,90
VS (1994)	59,4	68,8	78,7	0,76	0,85	0,87
Canada (1994)	43,4	66,3	77,4	0,67	0,87	0,93
België (1992)	29,1	59,0	82,0	0,45	0,69	0,92
Frankrijk (1994)	49,9	68,9	77,7	0,70	0,77	0,85
Luxemburg (1994)	39,1	51,7	63,9	0,51	0,56	0,67
Duitsland (1994)	48,3	60,8	69,8	0,71	0,75	0,86
Nederland (1994)	46,2	65,2	78,9	0,62	0,74	0,86
Spanje (1990)	20,4	37,2	50,2	0,27	0,45	0,68
Italië (1995)	22,2	46,0	56,5	0,35	0,58	0,81

Noot:

Gegevens voor individuen tussen 20 en 59 jaar.

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Het volgen van een beroepsopleiding werd niet beschouwd als tewerkgesteld voor de berekening van de tewerkstellingsgraad (Duitsland).

Bron: LIS.

Sociaal-democratische landen blijven wel iets hogere vrouw/man verhoudingen vertonen voor hooggeschoolden, met scores boven 0,9. Desalniettemin verdwijnt het verschil tussen de liberale en de conservatieve landen volledig met voor bijna alle landen waarden boven 0,85 (uitgezonderd Spanje, Italië en Luxemburg). In elk geval kan men stellen dat de verschillen tussen de landen zeer klein zijn.

Voorgaande bevindingen leiden tot twee voorlopige conclusies. *Ten eerste* blijkt dat in alle welvaartsstaten de tewerkstellingsgraad van hooggeschoolde vrouwen quasi volledig is. Dit is zeker het geval wanneer we bovendien rekening houden met de generationele factor die in de algemene tabellen (leeftijdsgroep 20 tot 59) nog meespeelt. *Ten tweede* hebben beleidsmaatregelen gebaseerd op een kostwinnersmodel, maatregelen die het dienstenaanbod verruimen of maatregelen die een alternatief bieden voor een arbeidsinkomen onder vorm van sociale uitkeringen weinig of geen effect op de arbeidsparticipatie van hooggeschoolde vrouwen. Hooggeschoolde Belgische, Amerikaanse of Deense vrouwen hebben vrijwel dezelfde tewerkstellingsgraad.

Laaggeschoolde vrouwen – In vergelijking met hooggeschoolde vrouwen, vertoont de arbeidsmarktsituatie van laaggeschoolde vrouwen opvallende verschillen tussen de verschillende welvaartsstaattypes. In alle vijftien landen participeren laaggeschoolde vrouwen minder aan betaalde arbeid dan hun hooggeschoolde seksegenoten. De mate waarin deze

participatiegraad tussen hoog- en laaggeschoolde vrouwen verschilt, is sterk afhankelijk van het type welvaartsstaat. Het verschil tussen de twee groepen varieert van 15 à 20 procentpunten in de sociaal-democratische landen tot bijna 53 procentpunten in België.

Bovendien, is het verschil tussen mannen en vrouwen groter dan bij hooggeschoolden (tabel 4). De vrouw/man verhouding ligt algemeen lager bij laaggeschoolden. In alle landen vergroot de genderkloof naargelang het opleidingsniveau daalt (geleidelijk van hoog over midden naar laag).

Het verschil tussen de drie welvaartsstaattypes wint ook terug aan belang wanneer we de vrouw/man verhouding bekijken voor laaggeschoolden. Sociaal-democratische landen worden gekenmerkt door hoge ratio's (tot 0,9 voor Denemarken), deze worden gevolgd door de liberale landen (met ratio's tussen 0,67 voor Canada en 0,89 voor het Verenigd Koninkrijk) en verschillen sterk van de conservatieve landen met lagere ratio's (tot 0,27 in Spanje). De verschillende types van welvaartsstaten blijken op dit criterium bovendien vrij homogeen. Zo bedraagt de spreiding binnen de groep van de Scandinavische landen nauwelijks 0,11 en in de conservatieve landen 0,26 (Spanje en Italië buiten beschouwing gelaten). Voor laaggeschoolde vrouwen biedt de typologie van Esping-Andersen en zijn voorspellingen over de arbeidsmarktsituatie blijkbaar een vruchtbaar interpretatiekader.

3.1.2. Besluit

Alle welvaartsstaten, ongeacht het type waartoe ze behoren worden gekenmerkt door een emancipatie in twee snelheden. Deze vaststelling geldt ook voor de sociaal-democratische welvaartsstaten, waar de emancipatie van de vrouw geacht wordt het verst ontwikkeld te zijn. Het opleidingsniveau van de vrouw blijkt een determinerende factor te zijn voor deze twee snelheden. Voor hooggeschoolde vrouwen is deze emancipatie in alle landen quasi volledig voltooid. Hoe lager de opleidingsgraad van vrouwen echter, hoe minder vrouwen participeren en hoe groter de genderongelijkheid wordt.

Voor hooggeschoolde vrouwen levert het type welvaartsstaat nauwelijks enig verschil op, terwijl de verschillen voor laaggeschoolde vrouwen dan weer heel groot zijn. In Denemarken en het Verenigd Koninkrijk zijn de verschillen in vrouw/man ratio tussen hoog- en laaggeschoolde vrouwen het kleinst (minder dan 8 procentpunten). In Zweden, de Verenigde Staten en Noorwegen zijn de verschillen al wat groter en in Canada, Frankrijk, Luxemburg, Duitsland en Nederlands zijn ze nog groter (15 of meer procentpunten). In België, Spanje en Italië zijn de verschillen zelfs groter dan 40 procentpunten.

Het scholingseffect is in het algemeen kleiner in sociaal-democratische en liberale landen (behalve Canada) dan in de continentale conservatieve welvaartsstaten. Zo is het verschil tussen laag- en hooggeschoolden qua vrouw/man ratio (tabel 4) aanzienlijk lager in de sociaal-democratische en liberale landen dan in de conservatieve landen. Terwijl in de eerste twee types welvaartsstaten het verschil nooit boven de 15 procentpunten uitkomt (met Canada

als uitzondering), zien we in de conservatieve landen nooit een verschil kleiner dan 15 procentpunten.

3.2. *Het belang van jonge kinderen*

Om te beginnen is het belangrijk op te merken dat de groep van gehuwde vrouwen met kinderen waarvan er minstens één jonger is dan zes jaar, veel homogener is dan de algemene vrouwenpopulatie die we tot nu toe hebben bestudeerd. Dit geldt niet alleen voor wat betreft leeftijd, maar ook voor kinderlast.

In het algemeen is de aanwezigheid van jonge kinderen een belangrijke bron van man/vrouw verschillen. Voor wat de tewerkstellingsgraad betreft, verkleint de vrouw/man ratio in alle landen zonder het patroon van de welvaartsstaten aan te tasten (tabel 1). Met andere woorden, in alle landen neemt het verschil in tewerkstellingsgraad tussen mannen en vrouwen toe wanneer er kinderen in het gezin aanwezig zijn. Behalve Noorwegen, behouden de sociaal-democratische welvaartsstaten een relatief hoge tewerkstellingsratio (Zweden 0,93). In de liberale landen varieert de ratio tussen 0,54 in Australië en 0,61 in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. De conservatieve landen halen nauwelijks nog een ratio van 0,45 met België en Frankrijk als uitzonderingen (respectievelijk 0,59 en 0,65). Binnen deze laatste groep is de spreiding aanzienlijk, namelijk 0,36.

Tabel 3. Vrouwelijke tewerkstellingsgraden en vrouw/man tewerkstellingsratio's voor vrouwen met een kind jonger dan zes jaar, naar opleidingsniveau, in dertien landen.

<i>Opleidingsniveau*</i>	<i>Vrouwelijke tewerkstellingsgraad</i>			<i>Vrouw/man Ratio</i>		
	<i>laag</i>	<i>midden</i>	<i>hoog</i>	<i>laag</i>	<i>midden</i>	<i>hoog</i>
Denemarken (1992)	69,1	81,8	87,6	0,77	0,88	0,97
Noorwegen (1995)	55,8	73,7	84,7	0,61	0,76	0,87
Zweden (1995)	61,8	87,7	86,1	0,72	0,94	0,96
VK (1995)	37,2	46,9	61	0,51	0,56	0,67
VS (1994)	55,7	65,4	73,7	0,67	0,75	0,80
Canada (1994)	36,9	58,1	70,4	0,53	0,69	0,78
België (1992)	28,7	50,7	80,2	0,39	0,58	0,85
Frankrijk (1994)	30,3	58,5	73,3	0,37	0,63	0,77
Luxemburg (1994)	23,6	34	45,7	0,24	0,36	0,45
Duitsland (1994)	19,5	38,7	53,4	0,24	0,44	0,56
Nederland (1994)	34,2	47,8	66,1	0,39	0,54	0,72
Spanje (1990)	14,7	26,2	53,8	0,19	0,29	0,57
Italië (1995)	15,1	39,3	63,1	0,19	0,43	0,65

Noot:

Gegevens voor individuen tussen 20 en 59 jaar.

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Bron: LIS.

Een onderscheid naargelang de opleidingsgraad (tabel 3) geeft het te verwachten resultaat van een afnemende vrouw/man ratio bij een dalende opleidingsgraad. Deze vermindering is veel sterker voor gehuwde moeders met jonge kinderen dan voor het geheel van de vrouwen op actieve leeftijd (tabel 3 versus tabel 2). In het bijzonder voor laaggeschoolde vrouwen is de aanwezigheid van jonge kinderen een belangrijke determinant van de genderongelijkheid. Tabel 4 leert immers dat het verschil in tewerkstellingsgraad tussen vrouwen met kinderen en alle vrouwen groter is bij laaggeschoolde dan bij hooggeschoolde vrouwen.

Laaggeschoolde vrouwen – Binnen de groep laaggeschoolde vrouwen is het patroon eigen aan elk type welvaartsstaat opnieuw duidelijk te herkennen. Sociaal-democratische landen behouden een hoge vrouw/man ratio met 0,61 in Noorwegen en 0,77 in Denemarken. Liberale landen hebben een ratio van 0,5, met uitzondering van de Verenigde Staten met een ratio van 0,67. Tenslotte, zien we dat geen enkele conservatieve welvaartsstaat een hogere vrouw/man ratio heeft bij laaggeschoolde moeders met jonge kinderen dan 0,4. In Duitsland, Luxemburg en Spanje valt bedraagt deze ratio zelfs minder dan 0,25, wat betekent dat minder dan een kwart van de laaggeschoolde vrouwen met jonge kinderen betaald werk heeft in vergelijking met mannen met dezelfde kenmerken.

Tabel 4. Tewerkstellingsgraden van vrouwen uit alle gezinstypes en vrouwen met kinderen jonger dan zes jaar, in dertien landen, volgens opleidingsniveau.

<i>Opleidingsniveau*</i>	<i>Laag</i>			<i>Hoog</i>		
<i>Tewerkstellingsgraad</i>	<i>Alle vrouwen VT</i>	<i>moeders</i>	<i>verschil</i>	<i>Alle vrouwen VT</i>	<i>moeders</i>	<i>verschil</i>
Denemarken (1992)	0,90	0,77	0,13	0,97	0,97	0,0
Noorwegen (1995)	0,79	0,61	0,18	0,92	0,87	0,05
Zweden (1995)	0,85	0,72	0,13	0,998	0,96	0,03
VK (1995)	0,89	0,51	0,38	0,90	0,67	0,23
VS (1994)	0,76	0,67	0,09	0,87	0,80	0,07
Canada (1994)	0,67	0,53	0,14	0,93	0,78	0,15
België (1992)	0,45	0,39	0,06	0,92	0,85	0,07
Frankrijk (1994)	0,70	0,37	0,33	0,85	0,77	0,08
Luxemburg (1994)	0,51	0,24	0,27	0,67	0,45	0,22
Duitsland (1994)	0,71	0,24	0,47	0,86	0,56	0,30
Nederland (1994)	0,62	0,39	0,23	0,86	0,72	0,14
Spanje (1990)	0,27	0,19	0,08	0,68	0,57	0,11
Italië (1995)	0,35	0,19	0,16	0,81	0,65	0,16

Noot:

Gegevens voor individuen tussen 20 en 59 jaar.

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Bron: LIS.

Deze resultaten maken duidelijk dat het effect van de kinderlast en het effect van de opleidingsgraad sterker zijn in de liberale en de conservatieve landen, dan in de sociaal-democratische welvaartsstaten. Voor laaggeschoolde vrouwen blijkt de typologie van Esping-

Andersen bijzonder relevant, wat veel minder het geval is voor hooggeschoolde vrouwen, met of zonder kinderen.

3.3. *Besluit*

We besloten reeds eerder dat het opleidingsniveau van de vrouw een determinerende factor voor een emancipatie in twee snelheden blijkt te zijn. Voor hooggeschoolde vrouwen is deze emancipatie in alle landen quasi volledig voltooid, ook als er jonge kinderen in het gezin aanwezig zijn. Hoe lager de opleidingsgraad van vrouwen echter, hoe minder vrouwen participeren en hoe groter de genderongelijkheid wordt. Deze vaststellingen worden nog versterkt wanneer er jonge kinderen zijn. Deze empirische vaststelling ten aanzien van laaggeschoolden kan begrepen worden als een bevestiging van de hypothesen van Esping-Andersen. Men kan inderdaad besluiten dat de mogelijke alternatieven voor arbeidsinkomen (of ze nu vervat zijn in een beleid dat de moeders aan de haard wil houden of niet) en de (kosten van) huishoudelijke dienstverlening vooral een rol spelen bij laaggeschoolde vrouwen. Bovendien worden deze vrouwen geconfronteerd met een hoge kans op lage lonen, slechte arbeidsomstandigheden, minder arbeidstevredenheid en een kleinere graad van arbeidsbescherming. Logischerwijze valt de vergelijking tussen de voor- en nadelen van betaalde arbeid voor laaggeschoolde vrouwen negatiever uit dan voor hun hooggeschoolde seksegenoten.

Het sociaal-economisch beleid heeft blijkbaar weinig of geen invloed op het participatiegedrag van hooggeschoolde vrouwen: in België, Zweden en de Verenigde Staten participeren ze bijna allemaal, ook als ze (jonge) kinderen hebben. Heel anders is het beeld voor laaggeschoolde vrouwen. Een beleid gericht op ondersteuning van zorgarbeid, hetzij op basis van diensten, hetzij op basis van financiële ondersteuning door regeling van loopbaanonderbreking, ouderschapsverlof, ..., levert veel hogere participatiegraden op bij laaggeschoolde vrouwen met kinderen. Voor de Belgische situatie in het bijzonder stellen we vast dat de participatiegraad van hooggeschoolde vrouwen hoog is, maar dat deze van laaggeschoolde vrouwen zeer laag is. Het internationaal vergelijkend onderzoek toont aan dat een beleid gericht op de ondersteuning van zorgarbeid deze participatiegraad kan verbeteren. Hierdoor zal ook de ongelijkheid tussen de gezinnen afnemen.

3.4. *Man/vrouw verschillen in arbeidsinkomen*

3.4.1. *De kloof tussen mannen en vrouwen*

Bij een vergelijking van het gemiddelde arbeidsinkomen van mannen en vrouwen (tabel 5) blijkt duidelijk dat vrouwen nog steeds aanzienlijk minder verdienen dan mannen. Als we alleen naar voltijds werkende personen kijken, dan is het gemiddelde loon van vrouwen, ongeacht het opleidingsniveau en het type welvaartsstaat, minstens 15% lager dan dat van

mannen. In de meeste landen varieert deze loonkloof tussen 25 en 40%, met een negatieve uitschieter bij de laaggeschoolde vrouwen in Spanje (ratio vrouw/man 0,55).

Als we daarbij in acht nemen dat veel vrouwen deeltijds werken en de volledige tewerkgestelde bevolking als referentie nemen, wordt de loonkloof tussen mannen en vrouwen nog groter. Ongeacht het opleidingsniveau liggen de lonen van vrouwen in alle welvaartsstaten minstens een kwart lager dan die van mannen. In de meeste landen ligt het verschil tussen 40 en 45%, met opnieuw een negatieve uitschieter bij de laaggeschoolde Spaanse vrouwen (ratio vrouw/man 0,53).

Tabel 5. Gendergebonden beloningsverschillen in voltijdse tewerkstelling en voltijds en deeltijdse tewerkstelling, in dertien landen, volgens opleidingsniveau.

<i>Opleidingsniveau*</i>	<i>Vrouw/man beloningsratio</i> <i>Voltijdse tewerkstelling</i>			<i>Vrouw/man beloningsratio</i> <i>Voltijdse en deeltijdse tewerkstelling</i>		
	<i>laag</i>	<i>midden</i>	<i>hoog</i>	<i>laag</i>	<i>midden</i>	<i>hoog</i>
Denemarken (1992)	-	-	-	0,73	0,74	0,66
Noorwegen (1995)	-	-	-	0,70	0,67	0,67
Zweden (1995)	0,83	0,80	0,68	0,70	0,69	0,63
VK (1995)	0,69	0,70	0,69	0,48	0,52	0,57
VS (1994)	0,72	0,71	0,68	0,66	0,64	0,63
Canada (1994)	0,66	0,73	0,71	0,58	0,65	0,64
België (1992)	0,66	0,76	0,74	0,52	0,66	0,67
Frankrijk (1994)	0,86	0,80	0,69	0,71	0,69	0,64
Luxemburg (1994)	0,69	0,78	0,76	0,54	0,71	0,69
Duitsland (1994)	0,61	0,78	0,60	0,55	0,62	0,52
Nederland (1994)	0,75	0,76	0,68	0,47	0,54	0,55
Spanje (1990)	0,55	0,65	0,71	0,53	0,63	0,71
Italië (1995)	0,84	0,82	0,74	0,77	0,75	0,72

Noot:

Vrouw/man beloningsratio werd gedefinieerd als de niet gecorrigeerde ratio van het bruto arbeidsinkomen van de vrouwelijke en mannelijke partner (netto arbeidsinkomen voor Frankrijk, Italië, Luxemburg en Spanje). Gegevens voor individuen tussen 20 en 59 jaar die tewerkgesteld zijn als arbeider of als bediende.

Deeltijd arbeid werd gedefinieerd als tewerkstelling van minder dan 35 uur per week (uitgezonderd voor Spanje).

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Het volgen van een beroepsopleiding werd niet beschouwd als tewerkgesteld (Duitsland).

Bron: LIS.

Het gemiddelde arbeidsinkomen van voltijds werkende vrouwen met kinderen (tabel 6) ligt in het algemeen lager dan dat van gemiddelde vrouwen³ (behalve voor de laaggeschoolde Italiaanse vrouwen). De verschillen tussen moeders en vrouwen in het algemeen zijn vrijwel

³ Dit is niet het geval in Nederland. Voltijds werkende vrouwen hebben er een loonverhouding van 0,82 (hooggeschoolden) tot 0,96 (laaggeschoolden) in vergelijking met mannen. We dienen er echter rekening mee te houden dat dit type vrouwen in Nederland vrij schaars is door de hoge graad van deeltijdse arbeid en de relatief lage algemene tewerkstellingsgraad. Een algemene trend valt hieruit zeker niet af te leiden.

nergens groter dan 15 procentpunten, behalve in Duitsland waar het verschil oploopt tot meer dan 30 procentpunten. Opnieuw is er geen duidelijk patroon naargelang het type welvaartsstaat. De sociaal-democratische, liberale en conservatieve landen hebben allemaal vrouw/man loonverhoudingen tussen 0,45 en 0,70, een spreiding van nauwelijks 25 procentpunten. Ook voor de gehele tewerkgestelde bevolking observeren we hetzelfde (gebrek aan) patroon, zij het met lagere vrouw/man verhoudingen.

Tabel 6. Gendergebonden beloningsverschillen in voltijdse tewerkstelling en voltijds en deeltijdse tewerkstelling voor gehuwde vrouwen met tenminste één kind jonger dan zes jaar, in dertien landen, volgens opleidingsniveau.

<i>Opleidingsniveau*</i>	<i>Vrouw/man beloningsratio</i>			<i>Vrouw/man beloningsratio</i>		
	<i>Voltijdse tewerkstelling</i>			<i>Voltijdse en deeltijdse tewerkstelling</i>		
	<i>laag</i>	<i>midden</i>	<i>hoog</i>	<i>laag</i>	<i>midden</i>	<i>hoog</i>
Denemarken (1992)	-	-	-	0,62	0,67	0,59
Noorwegen (1995)	-	-	-	0,52	0,61	0,64
Zweden (1995)	0,66	0,50	0,47	0,56	0,42	0,45
VK (1995)	0,77	0,65	0,69	0,47	0,37	0,44
VS (1994)	0,68	0,64	0,65	0,60	0,57	0,59
Canada (1994)	0,59	0,65	0,65	0,51	0,52	0,54
België (1992)	0,68	0,74	0,69	0,53	0,64	0,62
Frankrijk (1994)	0,71	0,75	0,66	0,57	0,66	0,60
Luxemburg (1994)	0,56	0,76	0,80	0,51	0,56	0,57
Duitsland (1994)	0,35	0,64	0,31	0,57	0,66	0,60
Nederland (1994)	0,96	0,99	0,82	0,33	0,46	0,46
Spanje (1990)	0,49	0,69	0,65	0,47	0,67	0,64
Italië (1995)	1,02	0,81	0,73	0,88	0,69	0,63

Noot:

Vrouw/man beloningsratio werd gedefinieerd als de niet gecorrigeerde ratio van het bruto arbeidsinkomen van de vrouwelijke en mannelijke partner (netto arbeidsinkomen voor Frankrijk, Italië, Luxemburg en Spanje). Gegevens voor individuen tussen 20 en 59 jaar die tewerkgesteld zijn als arbeider of als bediende.

Deeltijd arbeid werd gedefinieerd als tewerkstelling van minder dan 35 uur per week (uitgezonderd voor Spanje).

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Het volgen van een beroepsopleiding werd niet beschouwd als tewerkgesteld (Duitsland).

Bron: LIS.

Verder dienen we hierbij op te merken dat de loonverschillen tussen mannen en vrouwen nauwelijks lijken te veranderen met het opleidingsniveau. De hogere tewerkstellingsgraad van hooggeschoolde vrouwen wordt niet weerspiegeld in een hogere loonratio in deze groep. In de sociaal-democratische landen, de Verenigde Staten, Frankrijk, Duitsland en Italië is zelfs sprake van het tegendeel: voor laaggeschoolde vrouwen geldt dat de verschillen met hun mannelijke collega's minder groot zijn dan voor hooggeschoolde vrouwen. Het verschil is echter niet groot en komt nooit uit boven 17 procentpunten (voltijds werkende vrouwen in Frankrijk). In andere landen zoals Canada, België, Luxemburg en Spanje, zijn de vrouw/man loonverhoudingen voor hooggeschoolde vrouwen dan weer hoger dan voor laaggeschoolde

vrouwen, maar ook hier is het verschil nooit groter dan 18 procentpunten (Spanje, alle tewerkgestelden). Dit beeld verandert trouwens nauwelijks wanneer we de ratio's berekenen voor een beperktere groep waarin we alleen gehuwde of samenwonende vrouwen en mannen opnemen.

De soms (relatief) voordelige situatie van laaggeschoolde vrouwen verdwijnt echter totaal wanneer we hun aandeel in het totale gezinsinkomen bekijken.

3.4.2. *Het aandeel van vrouwen in het totale gezinsinkomen*

Terwijl de vergelijking van het gemiddelde loon tussen mannen en vrouwen al geen al te rooskleurig beeld opleverde, wordt dit beeld nog veel minder mooi wanneer we het aandeel van vrouwen in het totale arbeidsinkomen van gezinnen analyseren (tabel 7). In geen enkel van de dertien bestudeerde landen staan de vrouwen in voor meer dan de helft van het totale arbeidsinkomen. De drie types van welvaartsstaten leveren analoge resultaten met vrouw/man ratio's rond 0,4 in Denemarken en Noorwegen (alle opleidingsniveaus), het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Canada, België, Frankrijk en Italië (hooggeschoolde vrouwen).

Wanneer we bij de analyse van het aandeel van vrouwen in het totale gezinsinkomen rekening houden met de opleidingsgraad, stellen we toch enige verschillen vast. Met uitzondering van laaggeschoolde vrouwen in Noorwegen en Denemarken, is de ratio voor dit type vrouwen nooit meer dan 0,36 (Verenigde Staten). In België en Spanje is het aandeel van laaggeschoolde vrouwen in het totale gezinsinkomen niet eens 20%.

In de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland en Nederland staan vrouwen in voor ongeveer een derde van het arbeidsinkomen en in Canada, Zweden, België, Luxemburg, Spanje en Italië voor een kwart of zelfs minder.

Voor vrouwen met kleine kinderen valt het resultaat nog slechter uit en dan vooral voor *laaggeschoolde* moeders. Met uitzondering van Denemarken, Noorwegen en de Verenigde Staten, vertegenwoordigt het arbeidsinkomen van laaggeschoolde vrouwen met jonge kinderen gemiddeld minder dan een vijfde van het totale gezinsinkomen. Vooral Duitsland, Spanje en Italië komen hier slecht uit met een gemiddelde van minder dan 10%. Ook *hooggeschoolde* moeders dragen nooit meer bij dan 40% van de totale inkomsten en dikwijls zelfs veel minder (Duitsland 0,11, Nederland 0,19). Het is tenslotte interessant om op te merken hoe het beeld diffuus blijft als we de verschillende types welvaartsstaten voor hooggeschoolde moeders gaan vergelijken. De spreiding tussen alle landen bedraagt nauwelijks 17 procentpunten (Nederland en Duitsland uitgezonderd).

Tabel 7. Aandeel van de vrouw in het totale arbeidsinkomen van het gezin, alle gezinstypes en vrouwen met een kind jonger dan zes jaar, in dertien landen, volgens opleidingsniveau.

Opleidingsniveau*	Aandeel van de vrouw in het totale arbeidsinkomen van het gezin			Aandeel van de vrouw in het totale arbeidsinkomen van het gezin		
	Alle gezinstypes			Gehuwde vrouwen met een kind jonger dan 6 jaar		
	laag	midden	hoog	laag	midden	hoog
Denemarken (1992)	0,46	0,37	0,41	0,38	0,39	0,39
Noorwegen (1995)	0,43	0,30	0,39	0,30	0,28	0,32
Zweden (1995)	0,28	0,28	0,27	0,15	0,17	0,22
VK (1995)	0,35	0,31	0,39	0,17	0,17	0,30
VS (1994)	0,36	0,40	0,37	0,31	0,34	0,33
Canada (1994)	0,28	0,39	0,38	0,21	0,30	0,30
België (1992)	0,18	0,34	0,41	0,18	0,29	0,36
Frankrijk (1994)	0,35	0,34	0,40	0,20	0,26	0,37
Luxemburg (1994)	0,24	0,24	0,32	0,12	0,13	0,26
Duitsland (1994)	0,30	0,34	0,26	0,08	0,15	0,11
Nederland (1994)	0,30	0,28	0,28	0,15	0,20	0,19
Spanje (1990)	0,14	0,22	0,30	0,09	0,18	0,23
Italië (1995)	0,25	0,28	0,40	0,05	0,21	0,32

Noot:

Gegevens voor individuen tewerkgesteld als arbeider of als bedienden, in voltijds of deeltijds arbeidsregime en tussen 20 en 59 jaar.

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Het volgen van een beroepsopleiding werd niet beschouwd als tewerkgesteld (Duitsland).

Bron: LIS.

3.4.3. Inkomensverschillen tussen hoog- en laaggeschoolde vrouwen

Het aandeel in het totale gezinsinkomen van laaggeschoolde vrouwen is significant lager dan dat van hooggeschoolde vrouwen. Deze vaststelling is te verklaren door de eerder besproken lagere participatiegraad van laaggeschoolde vrouwen en het hoger aandeel deeltijdse tewerkstelling.

De grote verscheidenheid in vrouwelijke tewerkstellingspatronen, zoals voltijdse arbeid, deeltijdse arbeid, loopbaanonderbrekingen, ..., leiden bovendien tot een ongelijkere inkomensverdeling bij vrouwen. De GINI-coëfficiënten voor het arbeidsinkomen van vrouwen (tabel 8) tonen een grotere ongelijkheid tussen arbeidsinkomens van vrouwen dan tussen arbeidsinkomens van mannen of tussen totale gezinsinkomens. Deze vaststellingen mogen ons echter niet doen besluiten dat het arbeidsinkomen van vrouwen een ongelijkheidbevorderend effect heeft op de totale inkomensverdeling. Het tegendeel is waar:

tabel 12 toont aan dat het totale gezinsinkomen ongelijker wordt wanneer het arbeidsinkomen van de vrouw niet in rekening wordt gebracht (cf. infra).

Tabel 8. GINI-coëfficiënt gebaseerd op het totale gezinsinkomen, het gezinsinkomen exclusief het arbeidsinkomen van de vrouw, het arbeidsinkomen van de vrouw en het arbeidsinkomen van de man in twaalf landen.

	<i>Totaal gezins- inkomen*</i> (1)	<i>Gezins- inkomen – arbeids- inkomen vrouw</i> (2)	<i>Vershil tussen (1) en (2) in %</i>	<i>Arbeids- inkomen vrouw</i>	<i>Arbeids- inkomen man</i>
Denemarken (1992)	.2212	.2685	+21,4	.2767	.2681
Noorwegen (1995)	.2296	.2724	+18,6	.3196	.2842
Zweden (1995)	.2048	.2383	+16,4	.3236	.3025
VK (1995)	.3413	.3724	+9,1	.3782	.2868
VS (1994)	.3579	.3935	+9,9	.4294	.3831
Canada (1994)	.2987	.3280	+9,8	.3914	.3288
België (1992)	.2212	.2445	+10,5	.2345	.2197
Frankrijk (1994)	.2711	.3026	+11,6	.3526	.3186
Duitsland (1994)	.2564	.2923	+14,0	.3852	.3082
Nederland (1994)	.2627	.2967	+12,9	.3660	.2354
Spanje (1990)	.3006	.2960	-1,5	.3677	.2666
Italië (1995)	.3450	.3630	+5,2	.2494	.2374

Noot:

* België, Frankrijk, Italië, Spanje: netto inkomen.

Canada, Denemarken, Finland, Duitsland, Nederland, Noorwegen, Zweden, VK, VS: bruto inkomen.

Bron: LIS.

3.5. *Besluit*

Onze analyses van de tewerkstelling van vrouwen en hun arbeidsinkomen tonen aan dat in alle welvaartsstaten het opleidingsniveau een belangrijke rol speelt. De graad van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen zowel qua tewerkstelling als qua loon hangt is in belangrijke mate afhankelijk van het opleidingsniveau, dit geldt in het bijzonder wanneer er jonge kinderen in het gezin aanwezig zijn. Hoe lager de opleidingsgraad van de vrouw, hoe groter de genderongelijkheid. Laaggeschoolde vrouwen werken significant minder buitenshuis dan hooggeschoolde vrouwen. Bovendien zijn de verschillen tussen de drie welvaartsstaattypes groter bij laaggeschoolde vrouwen dan bij hooggeschoolde vrouwen. Bij deze laatste categorie kunnen ze bijna tot nul herleid worden. Vrouwen met jonge kinderen hebben in alle bestudeerde landen een lagere tewerkstellingsgraad. Het effect van jonge kinderen neemt toe naarmate het opleidingsniveau van de vrouw lager is

Ongeacht het opleidingsniveau is het arbeidsinkomen van vrouwen gemiddeld lager dan dat van mannen en is het aandeel van het arbeidsinkomen van vrouwen in het totale arbeidsinkomen kleiner dan dat van mannen. Een vergelijking tussen arbeidsinkomens van mannen en vrouwen naar opleidingsniveau leidt tot de verrassende vaststelling dat in vele landen de genderkloof bij laaggeschoolde voltijds werkende vrouwen kleiner is dan bij hooggeschoolde vrouwen. Laaggeschoolde vrouwen verdienen relatief meer in vergelijking met mannen dan hooggeschoolde vrouwen. Dit resultaat gaat echter niet op in alle landen en zeker niet wanneer ook deeltijds werkende vrouwen in de analyse betrokken worden. Ondanks hun in vergelijking met mannen soms relatief lager loon, staan hooggeschoolde vrouwen meestal in voor een iets hoger deel van het totale gezinsinkomen dan hun laaggeschoolde seksegenoten, wat te verklaren is door de hogere tewerkstellingsgraad van de eersten.

4. Impact van de vrouwelijke tewerkstelling op de inkomensverdeling

In de meeste landen – inclusief de landen met een grote toename van de tewerkstelling – is de toename van de vrouwelijke tewerkstelling niet uniform geweest in haar impact. Laaggeschoolde vrouwen hebben nog steeds veel lagere tewerkstellingsgraden, verschillen sterker met mannen en verschillen sterker van land tot land.

Vermits laaggeschoolde vrouwen gewoonlijk een laaggeschoolde partner hebben (door opleidingshomogamie), krijgen we op het niveau van de gezinnen een accumulatie van arbeidsmarkthandicaps of -voordelen. “jobrijke” gezinnen, die bestaan uit gezinsleden met goede kwalificaties en stabiele en goedbetaalde jobs staan tegenover “jobarme” gezinnen met één of meer laaggeschoolde partners. Deze vaststelling zou ons doen verwachten dat het inkomen van vrouwen de inkomensongelijkheid zal vergroten. De vraag is of empirische gegevens deze veronderstelling ook bevestigen.

4.1. Opleidingshomogamie en activiteitsgraden

Ondanks het feit dat de graad van homogamie sterk verschilt voor de 15 bestudeerde landen, geldt in vrijwel alle landen dat meer dan de helft van de koppels bestaat uit partners met eenzelfde scholingsgraad. De graad van homogamie is het grootst in Duitsland en Spanje met meer dan 70% (tabel 9).

In het geval van heterogamie zijn de verschillen tussen landen en naargelang de opleidingsgraad eerder beperkt. Bovendien blijft heterogamie in de meeste landen hoofdzakelijk toe te wijzen aan het hoger opleidingsniveau van de mannelijke partner. Alleen Zweden, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, België en Italië kennen een iets hogere vrouwelijk gedomineerde heterogamie.

Het is dan ook niet verbazend dat tabel 10, die voor de verschillende landen de activiteitsgraad van de vrouwelijke partner weergeeft naargelang het opleidingsniveau van de man, aantoonde dat de tewerkstellingsgraad van vrouwen met een hogeschoolde man groter is bij dan deze van vrouwen met een laaggeschoolde man. Minder dan 30% van de partners van een laaggeschoolde man werkt voltijds, terwijl dit percentage in alle landen (uitgezonderd Luxemburg) groter is dan 30% voor partners van hogeschoolde mannen.

Tabel 9. Homogamie/heterogamie in dertien landen.

	<i>Homogamie</i>	<i>Heterogamie door de man gedomineerd</i>	<i>Heterogamie door de vrouw gedomineerd</i>
Denemarken (1992)	53,1	26,8	20,1
Noorwegen (1995)	52,8	25,1	22,1
Zweden (1995)	53,6	21,2	25,2
VK (1995)	58,7	16,5	24,8
VS (1994)	63,2	18,7	18,1
Canada (1994)	56,2	21,9	21,8
België (1992)	59,0	18,9	22,1
Frankrijk (1994)	57,1	21,2	21,6
Luxemburg (1994)	51,9	24,8	23,3
Duitsland (1994)	76,9	13,9	9,2
Nederland (1994)	50,6	30,0	19,5
Spanje (1990)	69,3	19,0	11,7
Italië (1995)	65,1	15,9	19,0

Noot:

Gehuwde of samenwonende individuen, gezinshoofd is tussen 20 en 44 jaar.

Bron: LIS.

Tabel 10. Activiteitsgraad van de vrouwelijke partner, volgens het opleidingsniveau van de man, in dertien landen.

<i>Opleidingsniveau van de man*</i>		<i>Laag</i>	<i>Midden</i>	<i>Hoog</i>
Denemarken (1992)	werkloos	32,6	25,4	20,4
	deeltijds	-	-	-
	voltijds	-	-	-
Noorwegen (1995)	werkloos	26,3	25,6	22,1
	deeltijds	-	-	-
	voltijds	-	-	-
Zweden (1995)	werkloos	30,1	22,9	23,5
	deeltijds	39,4	46,0	38,5
	voltijds	30,6	31,1	38,0
VK (1995)	werkloos	41,1	39,3	40,3
	deeltijds	32,2	28,6	23,5
	voltijds	26,7	32,1	36,2
VS (1994)	werkloos	25,8	17,8	20,9
	deeltijds	20,7	23,6	25,5
	voltijds	53,3	58,6	53,6
Canada (1994)	werkloos	39,3	29,4	25,9
	deeltijds	20,9	23,7	26,4
	voltijds	39,8	47,0	47,7
België (1992)	werkloos	54,4	31,8	28,8
	deeltijds	16,3	27,3	29,3
	voltijds	29,3	40,9	42,0
Frankrijk (1994)	werkloos	42,5	32,8	33,4
	deeltijds	20,5	22,4	24,2
	voltijds	37	44,8	42,4
Luxemburg (1994)	werkloos	54,6	56,0	46,5
	deeltijds	16,7	17,8	28,3
	voltijds	28,7	26,1	25,2
Duitsland (1994)	werkloos	54,4	38,8	40,7
	deeltijds	16,9	23,1	27,6
	voltijds	28,8	38,1	31,7
Nederland (1994)	werkloos	39,7	31,2	28,8
	deeltijds	43,8	47,8	48,4
	voltijds	16,5	21,0	22,8
Spanje (1990)	werkloos	76,4	69,1	54,7
	deeltijds (< 13 uur)	1,8	1,5	1,2
	voltijds (> 13 uur)	21,8	29,4	44,1
Italië (1995)	werkloos	64,6	51,9	32,7
	deeltijds	14,4	13,2	24,3
	voltijds	21,1	34,8	43,0

Noot:

Gehuwde of samenwonende vrouwen met een echtgenoot jonger dan 45 jaar.

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Bron: LIS.

4.2. Opleidingsniveau en tweeverdienerschap

Het aandeel tweeverdieners met kinderen verschilt sterk naargelang het type welvaartsstaat (tabel 11). Hun aandeel varieert van bijna 80% in de sociaal-democratische landen, over ongeveer 60% in de liberale landen (met het Verenigd Koninkrijk als uitzondering 37%) tot ongeveer 40% in de conservatieve welvaartsstaten (behalve Frankrijk 79%).

Tabel 11. Percentage tweeverdieners met één kind jonger dan 12 jaar; met twee kinderen waarvan tenminste één jonger dan 12 jaar; met meer dan twee kinderen, waarvan ten minste één kind jonger dan 12 jaar, in dertien landen.

	<i>Tweeverdieners met één kind jonger dan 12 jaar</i>	<i>Tweeverdieners met twee kinderen, waarvan tenminste één kind jonger dan 12 jaar</i>	<i>Tweeverdieners met meer dan twee kinderen, waarvan tenminste één kind jonger dan 12 jaar</i>	<i>Alle tweeverdieners met ten minste één kind jonger dan 12 jaar</i>
Denemarken (1992)	78,7	81,7	68,4	78,5
Noorwegen (1995)	83,5	79,8	69,8	78,3
Zweden (1995)	78,0	70,0	74,7	78,1
VK (1995)	42,6	38,2	28,7	37,2
VS (1994)	63,0	61,8	52,3	59,6
Canada (1994)	76,5	60,9	51,3	60,2
België (1992)	66,8	65,0	40,9	59,3
Frankrijk (1994)	79,9	80,0	72,9	78,5
Luxemburg (1994)	47,5	30,7	34,2	37,0
Duitsland (1994)	54,6	45,5	27,3	46,0
Nederland (1994)	65,6	42,8	37,5	47,1
Spanje (1990)	25,9	19,6	16,2	20,6
Italië (1995)	39,2	30,0	18,9	31,5

Noot:

Gehuwde of samenwonende individuen, tussen 20 en 59 jaar.

Bron: LIS.

In de Scandinavische landen is het tweeverdienerschap bijna universeel. Dat kan zeker niet gezegd worden van de conservatieve landen, die vaak nog een lange weg voor de boeg hebben. Nochtans is het duidelijk dat het tweeverdinerstijdperk zich stilaan veralgemeent.

Ook hier bestaan er een grote verschillen tussen gezinnen met een hoge opleidingsgraad en gezinnen met een lage opleidingsgraad (tabel 12). Voor hooggeschoolde vrouwen met kinderen is het tweeverdienerschap quasi-universeel. Op enkele uitzonderingen na, zoals het Verenigd Koninkrijk, Luxemburg, Duitsland, Italië en Spanje, halen de meeste landen makkelijk 60% tweeverdieners in deze categorie. Voor laaggeschoolde moeders is dit niet het geval. Zelfs in de sociaal-democratische landen, waar de emancipatie van de vrouw geacht wordt het meest ontwikkeld te zijn, is het aandeel tweeverdieners in deze groep veel

beperkter. In de liberale en conservatieve landen behoren minder dan de helft van de laaggeschoolde vrouwen met kinderen tot tweeverdienersgezinnen.

Tabel 12. Percentage tweeverdieners met een kind jonger dan 12 jaar; met twee kinderen waarvan de jongste jonger dan 12 jaar; met meer dan twee kinderen waarvan de jongste jonger dan 12 jaar, in dertien landen, volgens opleidingsniveau van de vrouw.

Opleidingsniveau van de vrouw	Tweeverdieners met één kind jonger dan 12 jaar			Tweeverdieners met twee kinderen, waarvan de jongste jonger dan 12 jaar			Tweeverdieners met meer dan twee kinderen, waarvan de jongste jonger dan 12 jaar		
	laag	midden	hoog	laag	midden	hoog	laag	midden	hoog
Denemarken (1992)	68,4	80,9	86,4	73,6	82,6	89,3	54,5	67,5	88,6
Noorwegen (1995)	70,4	87,1	92,1	74,8	74,7	91,8	59,5	69,5	83,3
Zweden (1995)	58,4	80,4	80,7	63,9	83	81,8	51,0	79,4	82,8
VK (1995)	36,9	32,5	51,8	34,7	35,5	41,9	30,7	24,7	33,1
VS (1994)	57,1	63,9	69,9	56,7	63,8	66,9	47,9	55,6	57,7
Canada (1994)	48,6	62,9	73,3	48,9	59,0	66,4	32,6	55,5	56,7
België (1992)	56,3	62,0	80,9	48,1	62,9	77,3	17,8	35,9	66,7
Frankrijk (1994)	76,1	77,6	83,0	77,2	79,4	81,8	75,4	74,8	69,5
Luxemburg (1994)	38,9	37,3	67,4	37,5	22,1	34,4	23,1	17,6	51,5
Duitsland (1994)	31,9	55,0	62,4	32,4	47,0	49,1	27,5	27,5	26,5
Nederland (1994)	50,0	66,7	82,4	33,3	46,2	56,0	25,0	42,4	47,6
Spanje (1990)	12,2	26,5	44,5	11,7	19,4	42,0	12,5	16,4	39,8
Italië (1995)	10,9	36,1	49,2	7,9	22,8	44,3	5,6	3,6	49,4

Noot:

Individueen tussen 20 en 59 jaar en gehuwd of samenwonend.

* De populatie werd opgedeeld in drie min of meer gelijke proporties, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Bron: LIS.

Bovendien geldt ongeacht het opleidingsniveau van de vrouw dat het tweeverdienersschap afneemt met een toenemend kinderaantal. In sommige landen is er sprake van een continue daling van het tweeverdienersschap (zoals in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk), terwijl er in andere landen pas een daling waar te nemen valt vanaf het derde kind, maar dan gaat het meestal om een vrij abrupte breuk (zoals Noorwegen, de Verenigde Staten en Luxemburg). In sociaal-democratische landen is het effect van kinderen over het algemeen kleiner dan in continentaal Europese landen en het Verenigd Koninkrijk.

Het negatieve effect van het kinderaantal voor het tweeverdienersschap is het grootst bij laaggeschoolde vrouwen. Alleen in sociaal-democratische landen slagen meer dan de helft van de laaggeschoolde moeders erin om met drie of meer kinderen aan de slag te blijven. In

de andere landen leidt de moeilijke combinatie van twee werkende ouders met de zorg voor drie of meer jonge kinderen ertoe dat in 50 tot 80% van de laaggeschoolde gezinnen slechts één partner buitenshuis werkt.

4.3. De impact van het arbeidsinkomen van vrouwen op de inkomensverdeling

Het tweeverdienschap zorgt voor een nieuwe inkomensverdeling. Een aantal eerder in deze tekst aangehaalde redenen (zoals opleidingshomogamie, grotere ongelijkheid bij vrouwelijke arbeidsinkomens dan bij mannelijke arbeidsinkomens, ...) doen vermoeden dat deze nieuwe inkomensverdeling ongelijker zal zijn de hypothetische inkomensverdeling bij de afwezigheid van elke vorm van tweeverdienschap. In tegenstelling tot deze veronderstelling blijkt de nieuwe inkomensverdeling echter niet ongelijker dan de hypothetische inkomensverdeling. Onze resultaten (tabel 8) tonen aan dat in alle landen (behalve Spanje) de inkomensverdeling gelijk is wanneer het arbeidsinkomen van mannen en vrouwen samengeteld wordt (d.w.z. de geobserveerde inkomensverdeling) dan wanneer het inkomen van de vrouw niet wordt opgenomen in het totale gezinsinkomen (hypothetische inkomensverdeling). Dit resultaat bevestigt trouwens vroegere analyses. We merken wel op dat we op die manier een louter theoretische vergelijking maken van beide inkomensverdelingen, zonder rekening te houden met eventuele compensaties vanwege een inkomen uit sociale zekerheid.

Het nivellerende effect van een tweede inkomen is het meest uitgesproken in de sociaal-democratische landen, waar de ongelijkheid afneemt met 15 à 20% en in de conservatieve landen met een afname van 10 à 15%. In de liberale landen doet het tweeverdienschap de ongelijkheid met ongeveer 10% dalen. In deze laatste landen is de ongelijkheid tussen de gezinsinkomens zonder het inkomen van de vrouw en tussen het arbeidsinkomen van vrouwen ook het grootst.

Deze op het eerste gezicht contra-intuïtieve resultaten zijn het gevolg van een reeks nivellerende effecten. *Ten eerste* heeft opleidingshomogamie (voorlopig) niet te verwachte evenwichtsverstoring effect. We toonden reeds aan dat er een vrij sterk verband bestaat tussen de arbeidsmarktposities van partners. Dit verband bestaat echter niet op het vlak van arbeidsinkomens. De (positieve) correlatie tussen het arbeidsinkomen van partners die in vrijwel alle landen aanwezig is (tabel 13), is inderdaad zeer zwak. In de meeste landen komt de correlatiecoëfficiënt niet boven .25 (met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Italië en Spanje waar de correlatie .30 is). De spreiding tussen de verschillende landen echter is zeer groot, zonder dat er evenwel een duidelijk patroon naar de drie types van welvaartsstaten aanwezig is. De spreiding in de correlatiecoëfficiënten varieert van .044 in Nederland tot .437 in Spanje.

Tabel 13. Correlatie tussen het arbeidsinkomen van partners, in 12 landen.

	<i>Correlatie</i>
Denemarken (1992)	.190
Noorwegen (1995)	.178
Zweden (1995)	.246
VK (1995)	.311
VS (1994)	.208
Canada (1994)	.216
België (1992)	.174
Frankrijk (1994)	.329
Duitsland (1994)	.140
Nederland (1994)	.044
Spanje (1990)	.437
Italië (1995)	.383

Noot:

België, Frankrijk, Italië, Spanje: netto inkomen.

Canada, Denemarken, Finland, Duitsland, Nederland, Noorwegen, Zweden, VK, VS: bruto inkomen.

Bron: LIS.

Deze resultaten vormen een cruciale verklaring voor het geobserveerde nivellerende effect van het vrouwelijk arbeidsinkomen op de inkomensverdeling. In een vroeger stadium van onze analyse schreven we dat de vrouwelijke arbeidsinkomens ongelijker verdeeld zijn dan deze van mannen en we relateerden deze vaststelling met een grotere verscheidenheid in de vrouwelijke arbeidsmarktsituatie (meer deeltijd werk, meer atypische arbeidspatronen dan mannen). De zwakke correlatie tussen arbeidsinkomens van partners suggereert dat de inkomensverdelingen van mannen en vrouwen niet parallel verlopen. Bijgevolg is de gemiddelde betekenis van het vrouwelijk arbeidsinkomen aan de onderkant van de inkomensverdeling niet zo verschillend van de bovenkant van de inkomensverdeling. Verhoudingsgewijze is het vrouwelijk arbeidsinkomen belangrijker aan de onderkant van de inkomensverdeling dan aan de bovenkant en bijgevolg geven de Gini-coëfficiënten een verbetering van de inkomensverdeling weer na in achtname van het vrouwelijke arbeidsinkomen.

De zwakke correlatie tussen de arbeidsinkomens van partners, welke leidt tot een nivellerende effect van het tweeverdienerschap op de inkomensverdeling, is nauw verbonden met twee mechanismen. Het eerste mechanisme heeft te maken met het *generatiegebonden* karakter van het tweeverdienerschap. In oudere cohorten is vrouwelijke tewerkstelling veel minder verspreid dan in de jongste cohorten waar het bijna veralgemeend is. Ten tweede speelt er waarschijnlijk ook een *compensatie-mechanisme*. In de lijn van klassieke economische redeneringen, kan men veronderstellen dat partners elkaars inkomen in rekening brengen

wanneer ze over hun eigen arbeidsinzet beslissen. Volgens deze redenering zullen vrouwen minder geneigd zijn om buitenshuis te gaan werken wanneer het inkomen van hun partner voldoende hoog is. Vrouwen met een laagverdienende partner daarentegen zullen hogere arbeidsinkomsten hebben (door voltijdse jobs, ...).

Aanvullend op deze twee mechanismen zijn er *arbitrage-effecten* aan het werk, waarbij er een afweging plaatsvindt tussen de kosten en baten van het buitenshuis werken van de vrouwelijke partner. Deze afweging verschilt enerzijds naargelang het te verwachten loon, de arbeidsvoldoening en de arbeidsomstandigheden en anderzijds naargelang het kinderaantal (de 'zorgnood'). Eerder in deze tekst hebben we aangetoond dat het tweeverdienerschap veel meer veralgemeend is bij hooggeschoolde vrouwen dan bij laaggeschoolde vrouwen. Deze vaststelling geldt in de eerste plaats voor landen van het conservatieve en het liberale type, maar gaat - in beperktere mate - ook op in sociaal-democratische landen. We verklaarden deze vaststelling aan de hand van arbitrage-effecten. Deze afweging leidt voor vrouwen met verschillende opleidingsniveaus tot andere keuzes, zoals bijvoorbeeld de keuze voor het eenverdienerschap bij laaggeschoolde vrouwen met een laag verdienpotentieel en een hoge financiële en organisatorische kost voor de opvang van kinderen. In landen waar de dienstensector sterk is uitgebouwd (zoals de sociaal-democratische landen) of waar er geen alternatieven zijn voor het arbeidsinkomen (zoals in de liberale landen) is het arbitrage-effect minder belangrijk dan in landen waar er alternatieven bestaan onder de vorm van sociale uitkeringen (zoals in de conservatieve welvaartsstaten). Daarom is het ongelijkheidsbevorderende effect van arbitrage kleiner in sociaal-democratische en liberale landen dan in conservatieve welvaartsstaten.

Het samenspel van deze mechanismen houdt ook een waarschuwing in voor de toekomst. Als met het opschuiven van de generaties het tweeverdienerschap zich verder veralgemeent en zo het compensatie-mechanisme overvleugelt, zal er weinig overblijven van de huidige nivellerende effecten op de inkomensverdeling. Als de toenemende scholingsgraad van vrouwen er in de toekomst bovendien voor zorgt dat vrouwen in gelijke mate in de arbeidsmarkt participeren als mannen, zal de inkomensverdeling van vrouwen ook steeds meer op die van mannen gaan lijken en zal de correlatie tussen het arbeidsinkomen van mannen en vrouwen groter worden (bij gelijkblijvende homogamie). Uiteindelijk zal de totale inkomensverdeling sterk gaan lijken op de huidige (ongelijkere) inkomensverdeling van mannen. In de mate dat bepaalde gezinstypes de neiging hebben de algemene trend naar het tweeverdienerschap niet te volgen (zoals laaggeschoolde vrouwen met jonge kinderen), kan deze trend op termijn leiden tot een ongelijkheidsbevorderend effect op de inkomens- en welzijnsverdeling, met een concentratie van de hoogste categorie van lonen en een krimpend inkomensaandeel van de lagere loongroepen.

Tot nu toe heeft deze hypothese zich nog niet gerealiseerd. Ondanks de lagere tewerkstellingsgraad van laaggeschoolde vrouwen en de hoge mate van homogamie, geeft deze studie aan dat het huidige niveau van tewerkstelling van laaggeschoolde vrouwen een nivellerend effect heeft voor de totale inkomensverdeling. Op dit moment is in landen met een hoge graad van tweeverdienerschap (tabel 14) het nivellerende effect van het arbeidsinkomen van vrouwen

inderdaad het grootst. Scandinavische landen met een hoog aandeel tweeverdieners (meer dan 75%) hebben tegelijk ook het grootste verschil tussen de inkomensverdeling met en zonder het arbeidsinkomen van vrouwen (15 à 20%). Ook Frankrijk en Duitsland hebben een vrij hoog nivellerend effect (respectievelijk 12 en 14%) met een tweeverdienersaandeel van 76 en 54%. Maar ook in liberale landen als de Verenigde Staten en Canada is het tweeverdienerschap vrij hoog (meer dan 6%) en is het nivellerend effect van bijna 10%.

Tabel 14. Percentage tweeverdienersgezinnen, alle gezinstypes, volgens opleidingsniveau van de vrouwelijke partner, in dertien landen.

<i>Opleidingsniveau van de vrouw</i>	<i>Tweeverdienersgezinnen, alle gezinstypes</i>			
	<i>laag</i>	<i>midden</i>	<i>hoog</i>	<i>totaal</i>
Denemarken (1992)	66,2	76,3	85,5	74,7
Noorwegen (1995)	69,8	79,4	89,8	77,6
Zweden (1995)	68,2	82,3	84,1	80,2
VK (1995)	38,9	40,6	51,4	44,3
VS (1994)	55,4	63,5	69,3	61,7
Canada (1994)	46,6	63,1	70,2	63,0
België (1992)	30,2	53,1	73,6	51,1
Frankrijk (1994)	69,3	75,6	79,4	75,4
Luxemburg (1994)	29,1	29,0	50,4	35,1
Duitsland (1994)	44,1	54,4	57,8	53,8
Nederland (1994)	37,7	54,7	67,3	49,7
Spanje (1990)	10,1	21,2	44,9	18,2
Italië (1995)	8,4	24,7	44,2	26,6

Noot:

De populatie werd in drie min of meer gelijke proporties opgedeeld, volgens de nationale opleidingsniveaus.

Bron: LIS.

Gegeven het feit dat het arbeidsinkomen van vrouwen een algemeen nivellerend effect heeft op de inkomensverdeling en dat het arbeidsinkomen van laaggeschoolde vrouwen in verhouding tot laaggeschoolde mannen meestal hoger uitvalt dan dit bij hoger geschoolde vrouwen het geval is, is het hoogst waarschijnlijk dat een hogere tewerkstellingsgraad van laaggeschoolde vrouwen zal leiden tot een positieve evolutie in de totale inkomensverdeling. In elk geval blijkt een toenemende ongelijkheid niet de onoverkomelijke uitkomst van de toenemende tewerkstellingsgraad bij vrouwen en biedt vooral het stimuleren van betaalde tewerkstelling voor laaggeschoolde vrouwen mooie perspectieven.

5. Besluit

Deze paper toont aan dat de vrouwenemancipatie zich op het vlak van tewerkstelling kenmerkt als een proces in twee snelheden. In alle bestudeerde landen nemen laaggeschoolde vrouwen minder deel aan de betaalde arbeid dan hooggeschoolde vrouwen. Bovendien wordt de kloof tussen de beide types vrouwen nog groter wanneer er ook voor jonge kinderen moet gezorgd worden.

Voor hooggeschoolde vrouwen is deze emancipatie quasi volledig voltooid. Qua tewerkstellingsgraad ligt deze groep immers nog nauwelijks achter op hun mannelijke collega's. Verder is het interessant om op te merken dat het sociaal-economisch beleid daar nauwelijks (nog) iets mee te maken heeft. Ongeacht het type welvaartsstaat participeren hooggeschoolde vrouwen bijna allemaal, ook als ze kinderen hebben. De tewerkstellingsgraad van hooggeschoolde vrouwen in België, Zweden en de Verenigde Staten schommelt telkens rond 80%.

Heel anders is het beeld voor laaggeschoolde vrouwen, waarvoor de tewerkstellingsgraad nauw samenhangt met het type welvaartsstaat. In de sociaal-democratische welvaartsstaten scoren laaggeschoolde vrouwen niet zoveel slechter dan hooggeschoolden, maar dat is al minder het geval in de liberale landen. In de conservatieve welvaartsstaten, tenslotte, bestaat er meestal een heel grote kloof tussen de tewerkstelling van hooggeschoolde en laaggeschoolde vrouwen. België hoort in dit verband bij de slechtst presterende landen, met nauwelijks 30% laaggeschoolde vrouwen aan het werk. Verder suggereert deze samenhang tussen het type welvaartsstaat en de tewerkstellingsgraad van laaggeschoolde vrouwen dat een beleid gericht op de ondersteuning van zorgarbeid (hetzij door diensten, hetzij door een financiële ondersteuning middels ouderschapsverlof en loopbaanonderbreking) leidt tot hogere participatiegraden bij laaggeschoolde vrouwen met kinderen.

Tenslotte wijst dit internationaal vergelijkend onderzoek uit dat de combinatie van het toenemende tweeverdienerschap en de lagere tewerkstellingsgraad van laaggeschoolde vrouwen vooralsnog niet samengaat met een verscherping van de inkomensongelijkheid. Een belangrijke verklaring daarvoor is de enigszins contra-intuïtieve vaststelling dat de hoogte van het arbeidsinkomen van de mannelijke partner in geen enkel land sterk samenhangt met de dat van de vrouwelijke partner. Dat heeft op zich weer alles te maken met de hoge mate van deeltijdse arbeid bij vrouwen en de voortdurende loonongelijkheid tussen mannen en vrouwen.

Alleszins lijkt een verdere veralgemening van het tweeverdienerschap dus niet noodzakelijk een gevaar op te leveren voor de gelijkheid van de inkomensverdeling. Voorwaarde daartoe is wel dat we er in slagen om laaggeschoolde vrouwen de algemene trend te laten volgen, respectievelijk hun achterstand op hooggeschoolde vrouwen doen inhalen. Een beleid gericht op de ondersteuning van zorgarbeid (hetzij door diensten, hetzij door financiële ondersteuning) kan daartoe ongetwijfeld bijdragen.

Bibliografie

- Beets, G. (1998), 'Onderwijs en de geboorte van het eerste kind in Europa: FFS gegevens'. *Bevolking en Gezin* (27): 99-121.
- Blaffer Hrdy, S. (1999), *Mother Nature. A History of Mothers, Infants and Natural Selection*.
- Cantillon, B. (1984), 'Tweeverdieners, inkomensverdeling en bestaanszekerheid', *Tijdschrift voor Sociologie*, p. 87-106.
- Cantillon, B. (1999), *Welvaartsstaat in de kering*. Kapellen: Pelckmans, 317 p.
- Cantillon, B., De Lathouwer, L., Thirion, A. (1999), *Financiële vallen in de werkloosheid en de bijstand*. Berichten/UFSIA, Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid.
- Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton.
- Gornick, J.C. (1999), 'Gender Equality in the Labour Market: Women's Employment and Earnings', *Luxembourg Income Study Working Paper No. 206*, 38.
- Storms, B. (1995), *Het Matteüs-effect in de kinderopvang*. Berichten/UFSIA, Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid, 33 p.